

К. А. Ісаєв,
аспірант кафедри політології
та філософії ХарРІ НАДУ

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Розглянуто питання щодо ролі політичних партій в управлінні державою, взаємодії органів державної влади та політичних партій. Аналізуються проблеми та протиріччя функціонування партійної системи в Україні.

Ключові слова: політична партія, партійна система, принципи партійної політики, державна політика та політична партія.

У сучасних умовах роль політичної партії в організації державної влади є вкрай важливою темою для країн посткомуністичного табору, в тому числі й для України. Політичні партії є основою для нормального функціонування якісної системи державного управління. Вони відіграють основну роль у підготовці та просуванні кадрів у державній політиці, для яких вони є специфічним соціальним ліфтом. Тому звернення до проблеми ролі політичних партій в організації державної влади є, на наш погляд, актуальною темою для тих країн які вибудовують демократію.

Проблемі розвитку та функціонування політичних партій присвячено роботи західних вчених Т. Гоббса, А. Токвіля, М. Острогорського, М. Вебера, Н. Макиавеллі, М. Дюверже, Ж. Блонделя, З. Ньюмена, Дж. Сарторі та деяких інших. Серед праць сучасних українських науковців можна віділити дослідження А. Зельницького, П. Удовенко [1] та Ю. Шведа [2]. У Росії питаннями розвитку політичних партій займаються такі дослідники як Е. Малкин, Е. Сучков [3], Л. Сморгунов [4] та ін.

Незважаючи на достатню увагу, яку приділяли цій проблемі дослідники, подальшого вивчення, на наш погляд, потребують питання ролі політичних партій в системі державної влади, особливо це стосується транзитивних країн (тобто країн, які знаходяться у фазі переходу від тоталітаризму до демократії).

Метою даної статті є вивчення ролі політичних партій в системі державної влади. Особливе місце у політичній системі суспільства посідають політичні партії. Політична партія – це громадське об'єднання, створене з метою участі громадян у політичному житті суспільства засобами формування і виразу їх політичної волі, участі у громадських і політичних акціях, виборах і референдумах, а також з метою представництва інтересів громадян в органах державної влади та органах місцевого самоврядування.

Політична партія – це, як правило, досить формалізована політична організація зі своєю структурою (керівні органи, регіональні відділення, рядові члени), що виражає інтереси тих чи інших класів, соціальних прошарків, груп, об'єднує найбільш активних їх представників, має на меті завоювання політичної влади для реалізації певної програми соціальних, економічних, політичних перетворень.

Формування політичних партій в Україні знаходиться на початковому етапі. Хоча кількість створених партій сягає значного числа, їх соціальна база ще слабка. Для формування партій необхідний тривалий час, застосування їх програм і організаційних структур у процесі виборчих кампаній, велика робота із залучення до своїх лав широких верств населення.

Призначення політичної партії полягає у здійсненні функцій представництва інтересів різних соціальних груп, спільнот на рівні інтересів всієї соціальної цілісності, а також у активній роботі з інтеграції соціальної групи, яка входить у сферу політичних відносин.

Цілі та завдання політичної партії викладені в її статуті та програмі. Основними цілями політичної партії є: завоювання влади конституційним шляхом; формування громадської думки; політична освіта і виховання громадян; вираз думок громадян з будь-яких питань суспільного життя; доведення цих думок до відома широкої громадськості і органів державної влади; висування кандидатів на виборах у законодавчі (представницькі) органи державної влади і представницькі органи місцевого самоврядування, участь у виборах до цих органів та в їх роботі тощо.

Втручання органів державної влади та їх посадових осіб у діяльність політичних партій, так само як і втручання політичних партій у діяльність органів державної влади та їх посадових осіб, не допускається. Питання, що стосуються інтересів політичних партій, вирішуються органами місцевого самоврядування за участю відповідних політичних партій або за погодженням з ними.

Особи, котрі займають державні посади, не можуть використовувати переваги свого посадового становища в інтересах політичної партії, членами якої вони є.

Органи державної влади надають підтримку на рівних умовах політичним партіям різними засобами:

1. Забезпечення рівних умов і гарантій щодо використання державних засобів масової інформації.

2. Створення рівних умов надання приміщень, що знаходяться у державній власності, на умовах, аналогічних умовам їх надання державним установам.

3. Забезпечення рівних умов участі у виборчих кампаніях, референдумах, громадських і політичних акціях.

Державна підтримка політичних партій здійснюється також шляхом їх державного фінансування у визначених законом випадках.

Державне фінансування політичної партії припиняється у разі призупинення її діяльності, а також у випадку невиконання політичною партією вимог відповідних законів.

Розрізняють такі види партій:

1. Масові політичні партії. Їх діяльність орієнтована на політичне виховання, підвищення політичної активності населення, надання цій активності якості постійності і безперервності.

2. Кадрові політичні партії. Виникають як виразники волі пануючих суспільних класів, інструмент оновлення еліт на основі кооптації в умовах обмежень на виборче право. Прагнуть до об'єднання еліт, збільшення

чисельності з метою посилення впливу на електорат для перемоги на виборах. За своєю соціальною сутністю це партії вищих суспільних класів.

3. Правлячі партії. Це партії, які вже одержали і здійснюють владу, головним чином через своїх членів, які займають найважливіші державні посади.

4. Партії влади. Як правило, існують у державі перехідного типу. Це подекуди тимчасові об'єднання, засновані на популярності конкретних діячів, використанні певного рівня реального поділу влади у державі і прагненні політичної влади вищих менеджерів виконавчої влади.

5. Державно-патріотичні партії. Вони орієнтуються на мобілізацію представників усіх соціальних прошарків і груп на забезпечення цілісності та стабільності держави.

6. Проблемні партії. Підкоряють свою програму і діяльність вирішенню якого-небудь соціального завдання, вважаючи його найбільш актуальним (наприклад, екологічна партія).

7. Гротескні партії. Вбачають зміст своєї діяльності у демонстрації самотності певної групи громадян. Вони не претендують на владу, захищають обмежене коло своїх інтересів, мають, як правило, невеликий кількісний склад [6].

Діяльність політичних партій в органах законодавчої влади становить основу народного представництва (парламентаризму). Історично парламентаризм супроводжував становлення громадянського суспільства. Догромадянські суспільства, вичерпавши соціальні ресурси подальшого розвитку, почали здійснювати перехід до надання представництва у владі різним верствам населення, що стало головним рушієм розвитку громадянського суспільства.

Перші представницькі органи – парламенти Англії (1265 р.) та Франції (1302 р.) – формувалися за становою ознакою та за принципом нерівного представництва різних станів. До виникнення політичних партій у сучасному розумінні тоді було ще далеко. Унаслідок того, що становий парламентаризм

виник раніше, ніж політичні партії, він послужив фактором “партизації” суспільства зверху.

Нині в Україні формування найвищого представницького органу, який має законодавчу владу – Верховної Ради України – відбувається на основі пропорційної виборчої системи .

Сьогодні можемо констатувати проблему незбалансованості механізму реалізації партіями своїх представницьких функцій у Верховній Раді України. Причина такої незбалансованості криється у невідповідності форми правління вимогам більшості політичних партій в Україні та у відсутності загальнонаціонального консенсусу з питання державного устрою. А усунення такої невідповідності ускладнюється тим, що всі партії незадоволені існуючою системою правління, проте кожна з них бачить свій шлях удосконалення цієї системи. Існуючою системою правління незадоволені також виконавча та законодавча гілки влади, і так само кожна по-своєму.

Партії невдоволені по-різному. Одні з них прагнуть удосконалити окремі елементи встановленої форми правління, діючи в чинному конституційному полі, інші прагнуть змінити конституцію. Протиріччя політичної системи України, про які йшлося вище, полягають у тому, що форму поєднання сегментів президентської та парламентської республіки не збалансовано. Напівпрезидентська-напівпарламентська республіка, жорсткий розподіл влади, напівпарламентський спосіб формування уряду, відсутність чіткого розподілу функцій і повноважень вищих органів влади – такою є система влади в Україні. Це викликає гострі суперечки між суб’єктами політичної системи під час здійснення ними функцій управління та представництва. В Україні існує змішана форма республіканського правління. Проте саме поєднання рис президентської та парламентської республіки, хоча й стало наслідком політичної угоди (тобто, компромісу), але ця угода була значною мірою ситуативною, а не фундаментальною. Суспільної згоди перед прийняттям Конституції 1996 р. не було, а був конституційний штурм, який розв’язав конституційну кризу в українському

суспільстві. Тому й поєднання рис президентської та парламентської республіки відбувалося не за принципом системної рівноваги, а за принципом сукупності ознак. Така незбалансованість викликає, у свою чергу, дві проблеми – адміністративно-політичну та партійно-політичну. Адміністративно-політичну проблему закладено у неузгодженості процедури формування уряду, де елементи президентської та парламентської системи суперечать одне одному та викликають протиріччя як між Верховною Радою та Президентом України, так і в межах самої Верховної Ради між партійними фракціями та окремими депутатами. Ці протиріччя підштовхують певні політичні сили до прагнень перегляду Конституції.

Партійно-політична проблема полягає у тому, що Президент та більшість у Верховній Раді України можуть мати різну партійну приналежність та суттєві розбіжності у політичних поглядах. У цьому випадку існуючий дисбаланс посилюється та неминуче настає урядова або парламентська криза. Легітимного політико-правового механізму розв'язання такої кризи в Україні не існує, а тому у відповідних ситуаціях починається гарячковий пошук будь-яких паліативів, які, як відомо, принципово не можуть дати ефективних і тривких результатів.

На сьогодні в Україні відсутній системний політико-правовий механізм взаємодії політичних партій та державної виконавчої влади. Йдеться про такий політико-правовий механізм, що обумовлював би чіткі й однозначні юридичні наслідки партійних рішень для органів державної виконавчої влади і навпаки. Певною проблемою партійної політики є невизначеність місця партій у політичній системі суспільства. Політичні партії, які дотепер майже всі орієнтувались лише на представницьку (парламентську) діяльність, опинилися в колі обмежених можливостей і досить слабо впливають на визначення політичного курсу України. Реальною участю у владі є участь саме у виконавчій владі. Прямого впливу на формування останньої сучасні українські партії не мають. Вони нібито очікують доступу до виконавчих структур і, схоже, не впоралися з роллю представників інтересів груп

суспільства. Сучасні партії в Україні у своїй більшості не усвідомили власних завдань на випадок їхньої участі в уряді й не прагнуть цього. До уваги не беруться амбіції партійних лідерів, оскільки це не є визначальним у процесі здобуття партією представництва у виконавчій владі.

Тому актуальним є створення дієвої політичної системи, яка б дозволила будь-якій партії, що перебуває при владі, реалізувати свою програму. Уявлення в суспільстві про роль партій у політичному житті мають відповідати їхнім дійсним можливостям реалізувати інтереси виборців і впливати на політику держави. Саме діяльність уряду (тобто виконавчої влади) є визначальною в житті громадян (у межах тієї ролі, яку відіграє держава в нашому житті). Тому контроль народу за допомогою партій над виконавчою владою, можливість обрання її політики є головною умовою народовладдя (демократії) [7].

Як зазначає український дослідник О. Дергачов соціальне середовище посткомуністичної України виявилось мало придатним для формування політично структурованого суспільства і сучасної багатопартійної системи. В Україні з перших років незалежності відбулося фактичне одержавлення демократії, тоді як сучасний європейський досвід передбачає децентралізацію, переважаючий розвиток самоврядування, до того ж не тільки місцевого – територіального, а й такого, що стосується окремих сфер соціального буття, насамперед гуманітарних, в яких роль держави може і повинна бути гранично обмеженою. Інша принципово важлива обставина, що обмежує політичну активність населення, – це відсутність у переважної його більшості стабільних, не залежних від держави джерел існування. Високий рівень соціального розшарування сусідить в Україні із соціальною аморфністю, з відсутністю істотної верстви середнього класу, що традиційно є гарантом соціальної стабільності, прогресу й утвердження інститутів громадянського суспільства.

Масова свідомість громадян України зазнала за роки незалежності глибоких якісних змін, причому змін досить суперечливих. З одного боку,

відбулося швидке розкріпачення, деідеологізація масової свідомості, а з другого – поширилися або набули відкритого характеру різноманітні, в тому числі протилежні суспільні цінності, поглибився процес ідейно-політичної диверсифікації. Важливо зазначити, що диверсифікованість ця мало в чому спільна з ідейно-політичним плюралізмом демократичного суспільства. Скоріше за все, тут має місце непродуктивний синкретизм, за якого спрощені, здебільшого утриманські уявлення про демократію сусідять з реліктовим радянським менталітетом і патерналізмом. Паралельно зростаючий вплив на масову свідомість затяжної економічної кризи, різні складності перехідного періоду цілком закономірно формували такі риси масової свідомості, як негативізм і амбівалентність.

В Україні й досі не склалися умови для реального утвердження звичного для європейських держав спектра політичних сил. Не набули поширення ліберально-демократичні цінності, залишається ослабленим правий фланг політичних сил. На лівому ж фланзі продовжують домінувати радикали більшовицького гатунку. Вони не сприймають реформізм і лише під тиском обставин оволодівають сучасними правовими і публічними, в тому числі парламентськими, механізмами політичної боротьби. На розвитку партійної системи позначаються такі фактори, як неартикульованість групових інтересів, брак у переважної частини населення навичок і навіть розуміння потреби політичної самоорганізації.

Ще одним фундаментальним обмежувачем розвитку партійної системи й, у більш широкому форматі, – становлення ефективного демократичного механізму державного управління стала модель організації влади та взаємин її із суспільством. Фактично ще на стадії становлення української державності в основному наперед були визначені труднощі і суперечності процесу демократичних суспільно-політичних перетворень. Ключову роль тут мали два моменти: відмова від проведення дострокових демократичних виборів у 1991 р., які б дозволили принципово оновити владу, і перехід до президентсько-парламентської форми державного правління. В Україні, на

відміну від країн Балтії, зміни політичної еліти, що було б адекватно принципівим змінам в основах державності й моделі суспільного розвитку, не сталося. Більше того, сили, що утвердилися у владі, надалі сконструювали і законодавчо закріпили особливий владний механізм. Його базові характеристики – безвідповідальність і незмінюваність. Він ґрунтується на тіньових взаємозв'язках і відводить специфічну роль державному і публічному політичним суб'єктам. Закономірно, що найбільшою мірою це позначилося на національному парламентаризмі та партійній системі. Ці інститути не можуть нормально розвиватися за відсутності чіткого поділу влади та механізмів політичної відповідальності. Існує інституціональна проблема, що, власне, не дає змоги ефективно взаємодіяти законодавцям і уряду, принижує роль політичних партій. Механізм обрання і структурування парламенту безпосередньо не орієнтований на створення стабільної більшості. Цілком очевидно, що Верховна Рада має обмежений вплив на уряд, а той, своєю чергою, не має гарантованої підтримки парламентської більшості. Так, схваливши Програму діяльності уряду, Рада протягом року не має права порушувати питання про недовіру йому. Однак при цьому вона не обтяжена конкретними зобов'язаннями щодо законодавчого забезпечення реалізації цієї програми, а депутати і партійні фракції, що голосували за програму, не несуть юридично оформленої відповідальності за результати її виконання [8].

Підсумовуючи, потрібно підкреслити, що без формування повноцінних українських партій, головним покликанням яких перед здобуттям ними політичної влади є розвиток громадської думки та формулювання стратегії суспільного розвитку, необхідні соціально-політичні та інституційні зміни в українському суспільстві є неможливими. Визначення “необхідні” щодо соціально-політичних та інституційних змін означає у даному контексті природні, органічні, оптимальні, бо якщо під “необхідними” розуміти волюнтаристські рішення групи осіб, для яких державні та особисті (групові) інтереси не є тотожними, то такі зміни можна здійснити й без партій та без

участі громадськості, а також без урахування альтернативних стратегій розвитку суспільства.

Список використаних джерел

1. *Зельницький А., Удовенко П.* Політичні партії і вибори : довідник партійного працівника. – К. : ІУЕП “Гарант квалі”, ФКП “НДІСЕП”, ВПЦ “Тираж”, 2003. – 600 с.
2. *Швед Ю.* Теорія політичних партій та партійних систем : навч. посіб. / Ю. Швед. – Львів : Тріада плюс, 2004. – 528 с.
3. *Малкин Е.* Политические технологи / Е. Малкин, Е. Сучков. – М. : Русская панорама, 2006. – 680 с.
4. *Сморгунов Л.* Современная сравнительная политология : учебник / Л. Сморгун. – М. : Росс. полит. энциклопедия (РОССПЭН), 2002. – 472 с.
5. *Дюверже М.* Политические партии / М. Дюверже. – Режим доступа : <http://feelosophy.narod.ru/Duv>
6. *Зайчук О. Н.* Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / О. Н. Зайчук, Н. Н. Оніщенко. – К. : Юринком Інтер, 2006. – 223 с.
7. http://www.niss.gov.ua/book/Krizachenko/G1-7_cnv.htm/ ·
8. *Дергачов О.* Місце політичних партій у здійсненні влади в Україні / О. Дергачов // Політ. думка. – 2002. – № 1.

Isaev K. A. Political parties in the system of state power.

The issues of political parties` role in a government have been examined in the article. The problems of co-operation between state power bodies and political parties have been considered. Problems and contradictions in functioning of the party system in Ukraine have been analyzed.

Key words: political party, party system, principles of party policy, state policy and political parties.

Исаев К. А. Политические партии в системе государственной власти.

Рассмотрены вопросы роли политических партий в управлении государством. Раскрываются проблемы взаимодействия органов государственной власти и политических партий. Анализируются вопросы и противоречия в функционировании партийной системы в Украине.

Ключевые слова: политическая партия, партийная система, принципы партийной политики, государственная политика и политическая партия.

